

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У СИСТЕМУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовується необхідність впровадження гендерного компоненту в систему педагогічної освіти як невід'ємної складової євроінтеграційних процесів в Україні, аналізуються проблеми впровадження гендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти. Автор виокремлює складові формування гендерної компетентності та гендерної чутливості педагогів та обґрунтовує умови інтеграції гендерних підходів у систему післядипломної освіти.

Ключові слова: вчитель, гендер, гендерна освіта, гендерні підходи, гендерна компетентність, гендерна чутливість, післядипломна педагогічна освіта.

Постановка проблеми. Сучасні процеси європеїзації української освітньої системи, модернізація технологій навчання обумовили впровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти. Актуальність цього процесу посилюється необхідністю наповнення української освіти, передусім вищої і середньої, змістом, що відповідає рівню сучасних цивілізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми гендерної освіти та гендерної педагогіки в Україні стали предметом дослідження П. Горностаї, І. Іванової, В. Кравця, Н. Кутової, Л. Харченко, О. Цокур, Л. Штильової. Гендерну психологію досліджують Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінеджи та ін.

Гендерна компетенція педагога обґрунтована В. Ковтун та І. Мунтяном. Гендерна толерантність схарактеризована О. Висоцькою. Проблеми гендерної освіченості порушує Л. Столярчук. Останнім часом з'явився ряд досліджень гендерних аспектів підготовки вчителів різних кваліфікацій. Цим проблемам приділяють увагу К. Богатирьов, М. Гоголь-Саврій, О. Петренко, О. Фащук.

Необхідність упровадження гендерних підходів у систему освіти доводить Л. Штильова. Особливості впровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти аналізує С. Котова-Олійник. Відсутність системного підходу гендерної підготовки у післядипломній педагогічній освіті обумовила обрання теми даного дослідження.

Мета статті. Виявити та обґрунтувати умови, що забезпечують впровадження гендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційні процеси, які стали ознакою сучасного життя в Україні, зумовили потребу запровадити поняття гендеру в практичних перетвореннях. Гендер міцно увійшов у науковий, політичний, соціальний, освітньо-виховний простір і став "необхідним конструктором реальних практичних перетворень у суспільних відносинах, складовим базовим компонентом яких є статус жінки та чоловіка" [8, с.11].

На думку О. Кікінеджи, рівень гендерної рівності є лакмусовим папірцем ступеня демократичності розвитку суспільства, поступу на шляху досягнення рівних прав і можливостей статей. Досягнення гендерної рівності можливе за умови розвитку гендерної освіти і виховання гендерної культури.

Але так було не завжди. Привнесений із-за кордону термін спочатку був підхоплений громадськими організаціями, потім став складовою політичного життя, а далі – ознакою євроінтеграційних процесів. При цьому не всі навіть адекватно сприймали його сутність і значення.

Традиційно "гендер" ми розглядаємо як поняття, що увійшло в ужиток із соціології і трактує соціальну стать людини на відміну від біологічної. Це один із базових вимірів соціальної структури суспільства, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, до ресурсів, у сімейних ролях та репродуктивній поведінці [7].

І, як не дивно, саме освітня система виявилася не готовою до сприйняття гендерного виміру суспільства. Десятиліттями у нашій школі виховували "справжніх хлопчиків" і "справжніх дівчаток". Невинні рольові ігри в "доньки-матері" та "козаки-розбійники" привчали нас до того, що в дорослому житті нам доведеться виконувати "чоловічу" або "жіночу" роль і що з цим краще змиритися заздалегідь, щоб не стати об'єктом насмішок і принижень [3, с. 14].

В освіті не використовується людський ресурс обох статей. Починаючи з початкової школи, де переважно працюють жінки, відбувається тиск на хлопчиків. Фемінізовані вчительки вільно чи невільно тиснуть хлопчиків своїм авторитетом, змушуючи відчувати неповноцінність. А це, в свою чергу, призводить до того, що хлопчики змушені будувати свою ідентичність переважно на негативі: не бути схожими на дівчаток, не брати участі у "жіночих" видах діяльності. Брак чоловіків на рівні початкової школи, – на думку О. Кікінеджи, – означає відсутність чоловічих рольових моделей для дітей. Але це лише вершина айсберга недосконалості гендерної освіти в Україні [3, с. 14].

Суспільні стереотипи формувалися століттями, і змінити їх дуже важко. Особливо це проявляється на рівні школи. Учителі ніби усвідомлюють важливість формування соціально-рольового статусу жінок і чоловіків, але неодноразово задаються питанням: "До чого тут школа, діти? Хай підростуть до

студентської лави, а потім...". Це тільки один із небагатьох прикладів. Проте, цілком зрозуміло постає проблема потреби у фахових педагогічних кадрах, які будуть готові реалізовувати ідею гендерної рівності у навчально-виховному процесі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів.

Визначальним аргументом стало проведення з ініціативи Міністерства освіти та науки України і Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за підтримки Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні в рамках Року гендерної рівності у 2007 р. Уроку гендерної грамотності у загальноосвітніх навчальних закладах. Така спроба вийшла не зовсім вдалою, оскільки педагогічні працівники виявилися не готовими до проведення Уроку. Не врятували навіть рекомендації для проведення Уроку гендерної грамотності у загальноосвітніх навчальних закладах, розроблені МОН, оскільки загальної інформації про гендер та гендерні перетворення, для багатьох почутої вперше, було недостатньо. Тому необхідністю стала гендерна освіта самих педагогів.

Інтеграція гендерного компоненту у безперервну педагогічну освіту, на думку багатьох сучасних зарубіжних та вітчизняних теоретиків, є одним із визначальних факторів упровадження гендерного підходу в роботу дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів. На думку Л. Штильової, засвоєння і прийняття гендерної парадигми для вчителів "сприятиме звільненню професійного бачення від статево-рольових стереотипів як специфічних та серйозних бар'єрів сприйняття особистості дитини, допоможе сконцентрувати увагу на реальних задатках і здібностях учнів різної статі" [11].

Гендерна освіта включає в себе систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і гендерної культури), стимулювання гендерної самоосвіти [6].

Актуалізує впровадження гендерної освіти в систему післядипломної підготовки педагогічних кадрів чинна нормативно-правова база України, в якій закладені принципи рівного доступу до якісної освіти, а саме: ст. 24 Конституції України, Закон України "Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок" (Розділ V, с. 21) [2], Закон України "Про освіту" № 100/96-ВР від 23.05.1991[1], наказ МОН України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№839 від 10.09.2009) [9].

У Законі України "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків" від 08.09.05 р. зазначено:

Стаття 21. Навчальні заклади забезпечують: Включення до навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів дисциплін, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства [1].

Реалізація поставлених завдань стала можливою в Україні завдяки підтримці Програми ЄС-ПРООН "Програма рівних можливостей і прав жінок в Україні". Її діяльність спрямована на розвиток освіти без дискримінації за ознакою статі та інтеграцію гендерних знань та принципів гендерної чутливості в систему освіти. Загальний очікуваний результат реалізації цього компоненту Програми – забезпечити функціонування системи освіти без гендерних упереджень та стереотипів, а також виклад у навчальних програмах, планах та підручниках гендернозбалансованої інформації.

Реалізація Програми в рамках цього компоненту включає в себе:

- підтримку щодо впровадження для українських учителів середньої та старшої школи педагогічної методології з питань гендерних стандартів;
- розширення компетенції вчителів у сфері подолання гендерної упередженості в галузі освіти та інтеграції гендерних знань та принципів гендерної чутливості в систему освіти України;
- сприяння впровадженню гендерної проблематики в усі сфери життя українського суспільства, зокрема через систему освіти.

Іншими словами Програма актуалізує запровадження гендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти.

Гендерний підхід в освіті має спиратися на концептуальні положення гендерної теорії, з точки зору яких повинні бути проаналізовані педагогічні явища як стратегія впровадження цих положень в освітню практику вчителями, до ціннісних орієнтацій яких входить гендерна складова. В освітній практиці гендерний підхід орієнтований на формування та затвердження практики рівних, що не залежать від статевої належності, можливостей самореалізації особистості в усіх сферах життєдіяльності та врахування статевої особливості мислення в організації навчальних занять [10].

Саме гендерний підхід сприяє запровадженню гендерних стандартів у системі освіти, підтримує формування системи методик та стандартів гендерної освіти для вчителів та викладачів України; виступає за формування освітніх програм без гендерної упередженості – для цього підготовлені рекомендації з проведення гендерної експертизи шкільних підручників, посібників та освітніх програм; сприяє включенню гендерних питань до системи підготовки вчителів і до загальної системи середньої освіти.

Таким чином, стає зрозумілим необхідність упровадження гендерного компонента в систему післядипломної педагогічної освіти. Слід зауважити, що Чернігівський інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського вже має певний досвід упровадження гендерної теорії і практики в систему підготовки педагогічних кадрів. Більше двохсот учителів пройшли підготовку в межах "Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні". Учителі і учні загальноосвітніх шкіл Чернігова брали участь у реалізації відеопроєкту "На рівних", у якому наочно продемонстрували рівень гендерної грамотності учнів, починаючи з початкової школи. Уроки гендерної рівності, виховні заходи, круглі столи, дискусії, гендерний всеобуч поступово стають невід'ємною складовою навчально-виховного процесу шкіл.

Проводяться навчально-наукові семінари для вчителів і організаторів виховної роботи з теми реалізації педагогічними колективами державної політики з подолання гендерних стереотипів. Майже в кожній школі проходять уроки і виховні години: "Ми – однакові і різні, але рівні", "Попередження насильства над дитиною в родині", "Професійна дискримінація", "Народознавчі основи гендерної рівності", "Торгівля людьми в сучасному світі", "Стать і гендер. Небезпечність гендерних стереотипів". Але цього замало. Наведені приклади свідчать про відсутність системної роботи, а відповідно і системної підготовки педагогічних кадрів. Ці проблеми не можна вирішити засобами громадських організацій і проєктів.

Стає цілком зрозумілим, що гендерна освіта сьогодні – це не лише запровадження гендерних навчальних курсів, це формування нового світогляду, позбавленого ієрархії чоловічого і жіночого, формування гендерно-збалансованого середовища, врахування гендерного компоненту в методиці виховання і навчання.

Цілком об'єктивно постає проблема формування гендерної компетентності і гендерної чутливості вчителя. На думку В. Ковтун "Гендерна компетентність педагога, з нашої точки зору, передбачає: знання основ гендерної теорії; знання сучасних проблем і тенденцій гендерного розвитку; знання законодавчих та нормативних актів; розуміння особливостей гендерної соціалізації; володіння формами та методами гендерного навчання та виховання; уміння керувати процесом гендерної соціалізації учнів; уміння організувати навчальний процес на основі гендерної рівності; здатність сформувати власну гендерну ідентичність; уміння мотивувати учнів до гендерної самоосвіти; формування гендерної чутливості; повагу до особистості незалежно від статі та інші" [4].

Відповідно, гендерна чутливість – це здатність усвідомлювати проблеми нерівності за статевими ознаками, уміння розпізнавати гендерні стереотипи, упередження, дискримінації у ставленні до осіб певної статі, це здатність реагувати на прояви сексизму. Існування статевої ієрархії, домінування однієї статі над іншою спричиняє порушення прав людини. Гендерна чутливість виступає основою гендерної культури особистості, закладає фундамент для формування гендерно-збалансованого суспільства [4].

Звичайно, гендерна компетентність учителя залежить від рівня його гендерних знань.

Гендерні знання охоплюють широку палітру гуманітарних дисциплін – філософських та феміністичних теорій, соціологічних, економічних і психологічних досліджень, літератури, образотворчого мистецтва та педагогічних практик [11, с. 11].

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо окреслити основні складові формування гендерної компетентності педагога:

- пізнання гендерної культури вчителя починається із засвоєння ним "абетки", що дає змогу зорієнтуватися в базисних питаннях;
- учитель повинен чітко уявляти різницю між поняттями "стать" і "гендер";
- отримання гендерних знань нерозривно пов'язане з розумінням гендерної політики держави, її гендерної ідеології, відповідно, із знанням нормативно-правової бази, яка гарантує і забезпечує у державі рівні права і можливості жінок і чоловіків;
- формування гендерного світогляду сучасного вчителя, усвідомлення гендеру в особистісному вимірі, формування на цій основі гендерної ідентичності;
- подолання гендерних стереотипів і формування особистісно-орієнтованого (егалітарного) підходу в навчально-виховній роботі;
- пізнання гендерної ідеології в гуманістичній педагогічній спадщині і створення на цій основі позитивної моделі навчання та виховання хлопчиків і дівчаток, яка б підкріплювала сучасні стандарти гендерної рівності статей.

Інтеграція гендерних підходів у систему післядипломної освіти можлива за умови:

- внесення змін і доповнень у зміст та організацію навчального процесу в інституті післядипломної освіти з урахуванням аспектів гендерної педагогіки;
- перегляду навчальних програм і включення в їх зміст гендерного компоненту;
- розробки та впровадження методології гендерно-освітніх занять, яка відрізняється особливою спрямованістю на активізацію ставлень, емоцій та суджень вихованців;
- запровадження курсів із гендерної освіти для різних категорій слухачів, а саме: "Гендерні підходи в сучасній системі освіти і виховання" (для вчителів-предметників ЗНЗ), "Гендерні підходи в управлінні ЗНЗ" (для адміністрації ДНЗ і ЗНЗ), "Гендерний розвиток особистості" (для вчителів початкової школи), "Гендерна соціалізація дитини" (для працівників ДНЗ), "Основи гендерної політики в Україні" (для вихователів закладів інтернатного типу та інших категорій слухачів) тощо;
- створення відповідного рівня навчально-методичного забезпечення для здійснення гендерної освіти працівників ДНЗ та ЗНЗ: програми, доступні навчальні посібники, підручники, методичні рекомендації, хрестоматії тощо;
- вивчення і популяризації кращих гендерних навчально-виховних практик;
- збільшення годин для викладання гендерних курсів;
- опанування викладачів і вчителів методикою гендерного аналізу;
- залучення всіх учасників навчально-виховного процесу до проведення гендерної експертизи підручників;
- розробки гендерного компонента в курсі кожної шкільної дисципліни, окреслення завдань і складових компонентів;
- використання сучасних технічних засобів навчання, мультимедійних технологій, інтернетресурсу;

– підготовки викладачів, тренерів, консультантів із гендерної освіти.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Впровадження гендерних підходів у систему післядипломної педагогічної освіти створює умови для докорінної зміни усталених форм і методів навчально-виховної роботи в школі, сприяє формуванню гендерної компетентності педагогів і дає змогу розширити життєвий простір для розвитку індивідуальних здібностей юнаків та дівчат і задатків кожної особистості.

Використані джерела

1. Закон України "Про освіту" № 100/96-ВР від 23.05.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) – 1991 – N 34 – ст. 451.
2. Закон України "Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків" № 2866-IV. від 08.09.05 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2005 – N 52 – ст. 561.
3. Кікінеджи О. Гендерна освіта в Україні: спочатку навчатимуться вчителі / О. Кікінеджи // Україна – Євросоюз у деталях. – 2010. – № 2 (5). – С. 14–15.
4. Ковтун В. В. Гендерна компетентність педагога – запорука особистісного підходу в освіті / В. В. Ковтун // Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/1138/1/Komp.pdf>
5. Котова-Олійник С. В. Впровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти: регіональні аспекти / С. В. Котова-Олійник // Режим доступу <http://www.zipro.net.ua/index.php>
6. Кравець Володимира Петрович, Гендерна педагогіка: навчальний посібник / Володимир Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 415 с.
7. Кубинський Б., Грабовська Т. Складові гендерного виховання студентської молоді / Б. Кубинський, Т. Грабовська: Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73913.doc.htm
8. Мельник Т. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. Мельник // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: "К.І.С.", 2004. – 536 с.
9. Наказ МОН України "Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту" (№839 від 10.09.2009): Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/4849>.
10. Слободянюк О. М. Гендерна теорія як фактор формування гендерної компетентності в культурологічній освіті студентів / О. М. Слободянюк // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2011. – № 4. – С. 196 – 199.
11. Штылева Л. Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку и повышение квалификации педагогов / Л. Штылева : Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.murman.ru>
12. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять. Навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів [колектив авторів за заг. ред. Т. Говорун]. – К., 2011. – 805 с.

Yuda L.

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF GENDER APPROACHES IN POST-GRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

The need for the introduction of gender component in Postgraduate Education as an integral part of the European integration processes in Ukraine is grounded in the article.

Gender firmly entrenched in the scientific, political, social, and educational spheres, and became a necessary constructor of real practical changes in social relations, the basic component of which is the status of a woman and a man.

The purpose of the article is to identify and to prove the conditions that ensure gender mainstreaming in Postgraduate Education.

The author describes the existing problems of gender education of secondary schools modern teachers and grounds the need for gender mainstreaming and forming of gender competence and gender sensitivity of teachers.

In this paper, the author identifies the components that form gender expertise of the teacher, such as: assimilation of the "gender alphabet", gender education, forming of gender ideology, overcoming gender stereotypes and the personality-oriented (egalitarian) approach in educational work.

The author points out that the integration of gender mainstreaming in post-graduate education is possible in compliance with improving of the educational process in the institute of postgraduate education on the basis of gender aspects of pedagogy; view the curriculum and the content of their inclusion in gender component; introduction of courses on gender education for different categories of students; creating an appropriate level of training and methodological support for the implementation of gender education of preschool and regular schools; involvement of all members of the educational process to conduct a gender analysis of textbooks; training of teachers, trainers, advisers on gender education.

Key words: *teacher, gender, gender education, gender approaches, gender expertise, gender sensitivity, postgraduate teacher education.*

Стаття надійшла до редакції 29.10.2015